

Ann-Christine Larsson & Annsofie Mahrs Träff

Forskningscirklar med hemtjänstmottagare och personal

– en metod för att öka förståelsen för vad kvalitet
i hemtjänst innebär

Research circles with home care recipients and care staff - a method to increase understanding of what quality in home care implies

A research circle is a method in participatory research, which aims to strengthen the bottom-up perspective and thereby establish a more democratic process for common knowledge formation. The methodology means that more voices and perspectives are made visible, as well as identifying concrete proposals for change. A shared knowledge formation requires that all participants experiences, and knowledge contributions are taken into account and the researchers role as circle leader is to contribute by connecting to current research and other sources of knowledge in the area of study. The purpose of the present study is to explore and if so, how to the research circle method is useful as an initial stage of a research and development process.

The article describes research circle about quality in home care, i.e interventions that take place in the individual's home outside of assisted living facilities. Quality is a complex concept and often a subjective experience. To find answers to the question of what the meaning of quality in home care services is, research circles are conducted with home care recipients and caregivers separately.

As the research circles are ongoing, the results are still preliminary. To highlight the method, two themes about what quality in home care means, have been chosen to describe the joint knowledge formation, which is based on an interaction between theory and practice. Our ambition is that the results produced by the research circle as a method should also be used as a basis for organizational learning within home care and thus contribute to increased quality.

Keywords: Research circles, Quality, Participant-based research

Ann-Christine Larsson är forskningshandledare vid Norrköpings kommun, Vård- och omsorgskontoret, Berednings-och utredningsenheten.

Annsofie Mahrs Träff är lektor i socialt arbete vid Linköpings universitet

Kontakt: annchristine.larsson@norrkoping.se

Introduktion

Äldreomsorgen i Sverige står inför stora utmaningar: följer av pandemin (se t.ex. Socialstyrelsen 2021), svårigheter med rekrytering (se t.ex. Lundberg 2022) och upplevd sämre arbetsmiljö än i övriga Norden (se t.ex. Szebehely m.fl. 2017). Trots att samhället har gjort och gör prioriteringar av äldreomsorgen, vet vi förvånansvärt litet om utfallet av dessa prioriteringar (Mahrs Träff m.fl. 2018). Samtidigt ska en god kvalitet på insatser inom äldreomsorgen bibehållas och helst öka (SOU 2017:21). Kvalitet är ett komplext begrepp och mäts oftast med kvantitativa mått genom olika kvalitetssystem (se t.ex. SOSFS 2011:9). Kvalitet upplevs dock subjektivt och det är därmed svårt att fastslå en definition av begreppet som tar hänsyn till kvalitativa aspekter och som kan användas för uppföljning av insatser. För att få en djupare förståelse av vad kvalitet kan betyda inom hemtjänst¹ för hemtjänstmottagare och personal² beslutade vi att prova en deltagarbaserad forskningsansats i studien i form av forskningscirklar.

Syftet med den här studien är att undersöka om och i så fall hur metoden forskningscirkel är användbar som ett inledande stadium av en forsknings- och utvecklingsprocess, där målsättningen är att bidra till ökad kunskap om kvalitet.

Bakgrunden till studien grundar sig i ett politiskt uppdrag där det fanns en målsättning att kvaliteten i hemtjänsten skulle öka. Uppdraget gick till vård- och omsorgskontorets FoU-grupp³, som sammanställde vad som går att mäta och ta fram i befintliga verksamhetssystem (VON 2020/0181). För att få fler perspektiv och mer kvalitativa data planerades forskningscirklar med hemtjänstmottagare och omvårdnadspersonal i två separata cirklar.

Artikeln kommer att disponeras enligt följande: Vi börjar med en redogörelse av hur tidigare forskning beskriver forskningscirkeln som metod och hur gemensamt kunskapande kan ske genom demokratisk dialog. Därefter beskriver vi deltagare, datainsamling och analysmetod för de forskningscirklar som presenteras i artikeln. I resultatavsnittet presenteras hur vi arbetat med forskningscirkelarna som metod och en preliminär tematisk innehållsanalys av det hittills framkomna resultatet. Artikeln avslutas med en diskussion där reflektion sker över tillvägagångssättet.

1 Inom vård och omsorg är hemtjänst (insatser i den enskildes hem utanför särskilda boenden) den största delen. Insatser från hemtjänst riktar sig till dem som har behov av detta, oavsett ålder och utreds genom biståndsbedömning.

2 Inom kommunen benämns personer som har insatser för brukare, men vi har valt att i artikeln benämna dem som hemtjänstmottagare. Personer som arbetar inom kommunen benämns som medarbetare, men vi kommer att i artikeln genomgående benämna dem som personal. Personal är det begrepp som de själva och hemtjänstmottagare benämner rollen.

3 I vård- och omsorgskontorets FoU-grupp ingår författarna till den här artikeln.

Forskningscirkel – metod

I början av 1900-talet etablerade arbetarrörelsen studiecirklar som ett medel för ett folkbildningsideal. Studiecirklar i Sverige har varit och är en metod för det livslånga lärandet. På 1970-talet utvecklades på Lunds universitet konceptet forskningscirkel som har sin grund i arbetarrörelsens studiecirklar. Forskningscirkeln syftade till att organisera mötet mellan vetenskaplig och erfarenhetsgrundad kunskap (Holmstrand & Härnsten 2022; 2003).

Forskningscirkel är en metod inom deltagarbaserad forskning vars syfte är att stärka underifrånperspektivet och därigenom skapa demokratiska processer (Härnsten 2001). Forskningscirkeln kan beskrivas som en kollektiv process där forskaren och deltagarna tillsammans skapar problemfokus som kan frigöra potential för att utveckla och förändra något som deltagarna själva finner angeläget att utveckla och förändra (Lundmark 2006). Deltagarna kan utifrån egna erfarenheter och egen kunskap bidra till att frågor studeras ur olika perspektiv. Forskarens roll är bland annat att bidra genom att knyta an till aktuell forskning inom området (Andersson 2006).

I forskningscirkeln är deltagarna med under hela forskningsprocessen. Därför är det viktigt att tillsammans överväga de forskningsetiska principerna och vilka etiska överväganden som kan behöva göras (Andersson 2006). Alla deltagare informeras om hur resultaten ska användas och alla har ett ansvar för att bidra till resultatet. För att forskningscirkeln inte bara ska vara studiecirkel eller handledning utan forskning av god kvalitet bör man vara noga med att bestämma syftet och vara uppmärksam på om forskningscirkeln är kunskapsgenererande och praxisutvecklande (Löfqvist m.fl. 2019). På så sätt kan kvalitet i de vetenskapliga frågorna upprätthållas (Lahdenperä 2014). Forskaren får gå en balansgång mellan vetenskaplig kunskap och andra kunskapsformer och inte abdikera helt för övriga deltagares praktiska erfarenheter (Holmstrand & Härnsten 2022; 2003). Kritik som framförts är att deltagarbaserad forskning brister i vetenskaplig systematik och att forskaren kommer för nära det som ska undersökas (Svensson m.fl. 2002). Som motvikt till detta beskriver Starrin (2007) att deltagarbaserad forskning kan skydda forskaren från att dra förhastade slutsatser och göra förenklade tolkningar.

Genom forskningscirklar organiseras forskningen på ett mer demokratiskt sätt än i traditionell forskning. Detta sker genom att resultat löpande återkopplas till deltagarna och kopplas till forskning och andra kunskapskällor (se t.ex. Holmstrand & Härnsten 2022; 2003). Den demokratiska dialogen i en forskningscirkel bygger på att deltagarna ges utrymme i diskussionen och cirkelledarnas ansvar handlar om att se till att alla deltagare kommer till tals. Den teoretiska kunskapen som forskarna presenterar blandas med övriga deltagares mer erfarenhetsbaserade kunskaper (Holmstrand 2008) och på så sätt fördjupas diskussionen i en gemensam analys. Det är inte möjligt att i förväg veta varifrån bidrag till kunskapsbildningen kommer eller vem som

kan bidra till kunskapsutveckling (Lindhult 2020). Demokratiska kunskapsprocesser kräver att alla deltagares erfarenheter och kunskapsbidrag beaktas (Holmstrand & Härnsten 2022; 2003). Genom det gemensamma kunskapande som äger rum i en forskningscirkel genereras ett praktiskt värde som kan ha direkt omsättning i praktiken. Forskningscirkeln synliggör fler röster och perspektiv samt identifierar konkreta förslag för förändring (Larsson & Wistus 2014).

Forskaren är vanligen den som är cirkelledare och har ansvar för att dokumentera vad som sägs. I ansvaret ingår, förutom att leda cirkelarbetet, även att föreslå tänkbara kunskapskällor samt att analysera och systematisera de gemensamma frågorna (Lahdenperä 2014). Mellan cirkelträffarna sammanställer forskaren det som diskuteras och distribuerar texten till övriga deltagare. Syftet är att bidra till en vidare och fördjupad gemensam analys av de preliminära resultat som framkommit i forskningscirkeln (Andersson 2007).

En förutsättning för en demokratisk dialog är att det krävs reflektion över vägar för att skapa icke hierarkiska relationer både mellan forskare och deltagare och mellan deltagare. Maktrelationer i ett möte kan inte helt tas bort, men en medvetenhet om skillnader och en ömsesidig respekt för varandras kunskap skapar möjlighet för en mer demokratisk kunskapsbildning (Gunnarsson 2006; Larsson & Wistus 2014). En kritisk synpunkt mot deltagarbaserad forskning har varit att forskaren har tolkningsföreträde framför andra deltagare när det gäller problemformulering. Kritiker menar också att andra deltagare än forskare inte tillåts vara aktiva medproducenter i forskningsprocessen och att det partnerskap som beskrivs sällan innebär ett partnerskap mellan jämlikar och att andra deltagare begränsas när det gäller att bidra till den vetenskapliga kunskapsutvecklingen (Karlton 2007; Svensson m.fl. 2002). Idealet är att allas bidrag bemöts likvärdigt, men i realiteten är det mer sannolikt en strävan från forskarens sida att uppnå detta (Andersson 2007). Den deltagarbaserade forskningen kan innebära att den ursprungliga forskningsfrågan modifieras och att fokus skiftas, vilket innebär en omdefiniering som ligger närmare ”praktiken” (Larsson & Wistus 2014).

En annan utmaning är att göra deltagarbaserad forskning reproducerbar och granskningsbar, vilket kan vara svårt i den traditionella meningen av begreppens betydelse. Det handlar i stället om att kunna beskriva att man har samlat in och bearbetat data på ett systematiskt och transparent sätt. Det är viktigt att beskriva förutsättningarna för den deltagarbaserade forskningen och hur resultaten under processen har vuxit fram. Reliabilitet i en deltagarbaserad forskning brukar beskrivas som att lyfta fram stabilitet och robusthet i de praktiska lösningar som forskningen kan leda till och på så sätt främja en mer socialt hållbar kunskap. I och med den gemensamma kunskapsbildningen kan reliabiliteten ses i hållbarheten i de förbättringar och resultat som skapas och som bärs av både forskare och så kallade praktiker. Ett partnerskap i forskningsarbetet, som bygger på en god kommunikation och en demokratisk dialog

i arbetet är en viktig reliabilitetshöjande dimension och resurs (Lindhult 2008). Den gemensamma kunskapsbildningen innebär att deltagarnas berättelser/utsagor ligger till grund för kunskapen som produceras och analyseras. Öppenheten i forskningsprocessen samt genomskinligheten ökar validiteten, enligt Eikeland (2006). Det individuella och kollektiva lärandet i forskningsprocessen kan vara ett sätt att motverka en dold agenda. Detta genom att växla mellan handling och kritisk reflektion och därmed bidra till en ökad validitet (ibid).

Det gemensamma kunskapandet genererar också ett praktiskt värde som kan omsättas i det dagliga arbetet, det vill säga identifierar konkreta förslag för förändring (jfr Larsson & Wistus 2014).

Deltagare och rekryteringsprocess

För att få in kvalitativa data om kvalitet beslutade vi att använda oss av metoden forskningscirkel. Vår utgångspunkt var att en forskningscirkel skulle genomföras tillsammans med hemtjänstmottagare och en forskningscirkel skulle genomföras tillsammans med personal inom hemtjänst. Detta urval gjordes då de olika grupperna kan bidra med sina synpunkter och erfarenheter av vad kvalitet är utifrån deras perspektiv (jfr Andersson 2006). Hemtjänstmottagare och personal fanns inom samma hemtjänstenhet.

Deltagarna rekryterades genom att enhetschefen på den aktuella hemtjänstenheten kontaktades. Vi beskrev vad vi ville genomföra och att vi därför behövde hjälp med att rekrytera deltagare till forskningscirkel. Vi lämnade ut ett informationsbrev till enhetschefen som skulle förmedlas till cirkeldeltagarna där syftet med forskningscirkeln beskrevs, våra kontaktuppgifter, samt att deltagandet i forskningscirkeln var frivilligt och kunde avbrytas närhelst man önskade.

I forskningscirkeln för hemtjänstmottagare kontaktade enhetschefen, via kontaktmannen, hemtjänstmottagare som skulle kunna vara lämpliga (personerna skulle inte ha några betydande kognitiva nedsättningar, vara villiga att diskutera och lära mer), och den skriftliga informationen delades ut. De tillfrågade personerna kunde meddela sin kontaktman om de ville delta eller så kunde de anmäla sitt deltagande till forskarna via telefon eller e-post. Fem hemtjänstmottagare anmälde intresse att delta. Fyra anmälde sitt intresse via kontaktmannen och en person anmälde sitt intresse direkt till forskarna. En av deltagarna blev på grund av sjukdom tvungen att tacka nej till deltagande så cirkeln har bestått av fyra hemtjänstmottagare och två forskare.

I forskningscirkeln för personal valde enhetschefen ut de personer som deltog. Det var dels personer som hade en längre tids erfarenhet inom yrket och som var vana vid att reflektera och dels personer som enhetschefen ansåg behövde få utrymme för att uttrycka tankar och reflektioner över sitt arbete. Sex personal var villiga att delta i forskningscirkeln. En person valde att lämna forskningscirkeln efter första tillfället,

så gruppen har vid tillfälle 2–5 bestått av fem personal och två forskare. Att urvalet skedde via chef och kontaktpersoner kan ha påverkat det urval som skedde. Chef och personal kan ha fungerat som gatekeepers och därigenom valt ut personer med vissa åsikter/uppfattningar (Lukkarinen Kvist 2006). Detta kan ha fått till följd att vissa uppfattningar inte kommit fram.

Datainsamlingsprocedur

Forskningscirkelarna genomfördes med cirka 2–3 veckor mellan varje tillfälle. Ett krav har varit att det är samma deltagare i forskningscirkelarna vid alla tillfällen. Varje tillfälle har varit 1,5–2 timmar. Forskningscirkeln med hemtjänstmottagare har hittills genomförts vid tre tillfällen och forskningscirkeln med personal vid fem tillfällen.

Vi hade i förväg bestämt vem av oss som hade huvudansvaret för att leda processen framåt och vem som skulle anteckna vad som sades under cirkelarna. Vi hjälptes dock åt att anteckna och komma med följdfrågor. Vi jämförde och sammanställde sedan anteckningarna och återkopplade dessa muntligt och skriftligt vid nästa tillfälle. Anteckningarna speglade och sammanfattade gruppens diskussioner och inga kommentarer eller synpunkter kopplades till enskilda individer.

Resultaten som presenteras i artikeln är preliminära eftersom forskningscirkelarna fortfarande pågår. I båda forskningscirkelarna ställde vi frågan hur övriga deltagare ställde sig till att resultaten av forskningscirkelarna skulle presenteras i en vetenskaplig artikel, vilket alla ställde sig positiva till.

Dataanalys

Båda forskningscirkelarna inleddes med att vi ställde frågan "Vad är kvalitet i hemtjänst?" Hemtjänstmottagare och personal gav ett antal utsagor på vad de ansåg var kvalitet i hemtjänst. De beskrev olika uppfattningar och vi ställde kompletterande och utvecklande frågor samt antecknade det som sades. En tematisk innehållsanalys (Graneheim & Lundman 2004) har använts, vilket i vår studie innebär att dokumentationen från forskningscirkelarna läses flera gånger för att få en känsla för helheten. Relevanta meningar eller fraser plockas ut, så kallade meningsbärande enheter som kondenseras i syfte att korta ned texten. De kondenserade meningsenheterna grupperas i kategorier som åter speglar det centrala budskapet. Utifrån dessa formuleras teman (Ibid.).

I artikeln har två teman valts ut där den forskning och andra kunskapskällor som diskuterades fördjupade de utsagor som togs upp av grupperna. Tema är bemötande och relation kopplat till hemtjänstmottagarnas utsagor samt tema önskat arbetssätt där reflektion valts ut och kopplats till personalens utsagor. Det var de teman som grundligast hann diskuteras.

Genomförande

Studien har inte genomgått formell etisk prövning i enlighet med lag (SFS 2003:460) om etikprövning, eftersom den ursprungligen var ett politiskt uppdrag och inte tänkt som forskning. Studien omfattar inte heller uppgifter eller metoder som skulle göra att projektet föll under lag om etisk granskning. God forskningssed har följts och alla deltagare (både hemtjänstmottagare och personal) lämnade sitt muntliga samtycke till att delta i studien. De gavs information om att de när som helst kunde lämna forskningscirkeln utan att behöva ange någon som helst anledning samt att den dokumentation som gjordes inte skulle kopplas till individ.

Vi planerade att genomföra 4–6 cirkelträffar med varje grupp, men var öppna för att det kunde bli fler. Antalet träffar var något som skulle växa fram i dialogen med gruppernas deltagare.

Under första tillfället i forskningscirkelarna tog hemtjänstmottagarna fram 16 utsagor och personalen 32 utsagor om vad de ansåg att kvalitet i hemtjänst innebar. Forskarna fick i uppdrag från övriga deltagare att försöka att tematisera dessa efter innehåll, vilket resulterade i tre teman för hemtjänstmottagare – kompetens hos personal, kunskap hos personal, bemötande och relation – och fyra teman för personal – önskat arbetssätt, brukares upplevelser, personalens kompetens och insatser till hemtjänstmottagare. Vid andra tillfället analyserades och fastställdes de teman som vi presenterade samt de utsagor som placerats in under respektive tema utifrån de anteckningar som vi gjort vid första tillfället. Dessa teman har sedan varit grund för de fortsatta forskningscirkelarna. En del utsagor förtydligades även vid tillfälle två. Vårt uppdrag till nästkommande tillfälle var att presentera forskning och andra kunskapskällor som berörde de teman som tagits upp. Presentationerna gjordes tillgängliga i ett mer populärvetenskapligt format för att ligga till grund för att ge fler perspektiv på de olika temana. Under presentationen har fördjupande diskussioner och reflektioner följt. Cirkeltillfällena har avslutats med sammanfattning, reflektion och tillsammans har ett tema för fördjupning till nästa tillfälle valts. Ibland har gruppen ansett att ett tema behöver fördjupas ytterligare och då har diskussionen fortsatt på samma tema vid nästa tillfälle.

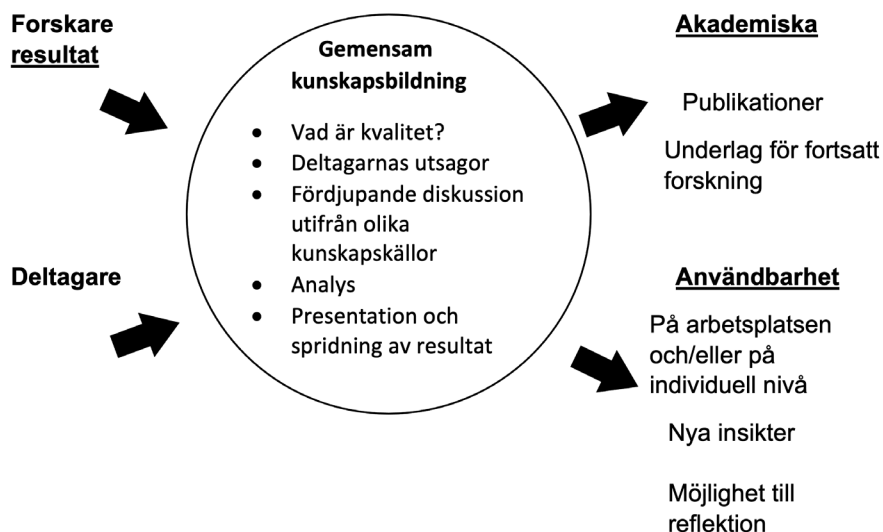
Resultat

Avsnittet inleds med en introduktion av forskningscirkel som metod och hur den användes av oss för att skapa förutsättningar för gemensam kunskapsbildning. Därefter presenteras resultat från forskningscirkeln med hemtjänstmottagare och sedan följer presentation av forskningscirkeln med personal.

Forskningscirkel som gemensam kunskapsbildning

Första tillfället ägnades åt att presentera och diskutera upplägget med forskningscirkel. Det presenterades inte någon forskning, eftersom tillfället även var till för att samla deltagarnas utsagor och erfarenheter av vad de ansåg var kvaliteten i hemtjänst utifrån sina olika perspektiv. På så sätt skapades en utgångspunkt i "praktiken" som forskarna sedan fick utgå från när det gällde att ta fram aktuell forskning och andra kunskapskällor. Metoden innebär att vi inte kunde utgå från en av oss i förväg bestämd teori eller annan kunskap, utan vi byggde upp forskningscirkelarna utifrån deltagarnas erfarenheter och utsagor. Vi fick rätta oss efter det som övriga deltagare ansåg vara viktigt. Även om utgångspunkten i vår studie "Vad är kvaliteten i hemtjänst?" inte skapades tillsammans i forskningscirkelarna, utan var ett politiskt uppdrag, så blev engagemanget stort vid följande cirkeltillfällen, eftersom diskussionsöppningen var deltagarnas utsagor. Löfqvist m.fl. (2019) beskriver betydelsen för deltagarnas engagemang genom att starta tillfällena med något som de direkt kan koppla till sin vardag.

Vid andra tillfället startades vår gemensamma kunskapsbildning (se figur 1). Forskarna presenterade forskning och resultat från andra kunskapskällor som knöt an till de utsagor som deltagarna lyft. På så sätt fördjupades diskussionen och deltagarna kunde reflektera över sina utsagor på ett metaplan.

Figur 1. En illustration av en deltagarbaserad forskningsprocess med olika roller och intressen. Figuren är modifierad utifrån Larsson 2007; Aagard Nielsen & Svensson 2006; Svensson m.fl. 2002.

Den gemensamma kunskapsbildningen är något som skiljer en forskningscirkel från till exempel fokusgrupper metodmässigt. Forskningscirkeln lyfter utifrån det område som diskuteras in resultat från forskning för att åstadkomma en gemensam kunskapsbildning (jfr Löfqvist m.fl. 2019). På så sätt skapas en växelverkan mellan teori och praktik. Vår ambition är att resultaten som forskningscirkeln ger också ska användas som underlag för ett organisatoriskt lärande inom hemtjänsten och på så sätt bidra till en ökad kvalitet.

Forskningscirkel med hemtjänstmottagare

Vid tillfälle ett med hemtjänstmottagarna valde deltagarna bemötande och relation som tema för tillfälle två. Ett bra bemötande och en god relation med personalen beskrivs av hemtjänstmottagarna som viktiga faktorer som påverkar upplevelsen av kvalitet i hemtjänsten.

Vid den gemensamma diskussionen av temat bemötande och relation lyftes flera utsagor fram som viktiga. De var: att det fanns tillit till personalen, att personalen alltid skulle presentera sig och ha namnskylt. Andra utsagor var att bemötandet skulle vara bra, men också att det var viktigt med att hänsyn tas till integritet, det vill säga respekt för att personalen är "hemma hos mig". Temat bemötande fördjupades vid tillfälle två genom att hemtjänstmottagarna fick konkretisera hur de blir bemötta utifrån frågeställningen: "Vad innebär ett bra bemötande för dig kopplat till de insatser du har?"

När det gäller relation tog hemtjänstmottagarna upp vikten av att känna sig trygg, att det var samma personal i så stor utsträckning som möjligt samt att det finns en kontaktman som man har en bra relation med och förtroende för. Forskarnas uppdrag vid tillfälle två var att presentera forskning, andra kunskapskällor samt eventuell lagstiftning kring valda teman och koppla dessa till hemtjänstmottagarnas utsagor. Tillfället innebar också att hemtjänstmottagarna fördjupade sina tidigare utsagor. En viktig kvalitetsfråga för hemtjänstmottagare är att få ett individuellt bemötande och att det kollektiva bemötandet undviks (Bergstrand & Hermansson 1998; jfr SoU 2017:21). En cirkeldeltagare gav ett exempel på hur personal är flexibla med insatser och därmed har ett individuellt bemötande:

Vid städning frågar de vad de ska göra och jag kan styra över vad de ska göra. Ibland kan jag byta en insats, t.ex. hjälp vid lunch, till att be dem hjälpa mig ner i källaren med sommar-/vinterkläder och det har inte varit några problem att byta insats.

Vi diskuterade även några av Blennbergers (2016) nyckeluttryck när det gäller etiska synpunkter på bemötande⁴. Ett nyckeluttryck är att *grunden för ett bra bemötande är respekt, artighet och hänsyn*, vilket en av cirkeldeltagarna uttryckte som:

De ska bemöta mig med respekt – det är mitt hem de kommer till. Inte slänga/dänga i skåp och lådor. Om något går sönder eller repas så vill jag att de talar om det och att jag inte i efterhand ska behöva upptäcka att något är sönder. Ha respekt för min integritet – man är hemma hos mig.

Ett annat av Blennbergers (2016) nyckeluttryck är *empati som uppmärksamhet och lyhördhet* och *empati som medkänsla*. Empati kopplas till att ha en god relation med personalen. Hemtjänstmottagarna beskriver att en bra kontakt och tillit till personalen skapar trygghet och därmed en bättre kvalitet.

Att det finns en kontaktman som man har bra relation med och förtroende för.

En annan av hemtjänstmottagarna beskrev:

När man byggt en god relation, så kan man skämta med personalen och de skämtar tillbaka med mig.

Citatet ovan ligger i linje med Blennbergers (2016) nyckeluttryck *humor*, vilket signalerar avspändhet, som kan behövas för att utveckla generositet och medkänsla.

Vid tillfälle två där bemötande och relation diskuterades, så var *värdegrund* och *inflytande* begrepp som kom upp. I lagstiftningen (5 kap. 4 § SoL) står att den ”äldre personen ska leva ett värdigt liv och känna välbefinnande”. Den formuleringen väckte en del funderingar hos cirkeldeltagarna och forskarna fick i uppdrag att till nästa tillfälle ta fram vad det finns för forskning/andra kunskapskällor kring värdigt liv och välbefinnande och vad det innebär för hemtjänstmottagare. Detta exempel visar på hur forskningscirkelns skapar reflektion och en vilja att veta mer om begrepp som faktiskt berör den vardag hemtjänstmottagarna lever i.

Vi har inte kunnat genomföra alla planerade tillfällen med hemtjänstmottagare och därför har en utvärdering av forskningscirkelns inte kunnat genomföras ännu.

4 Vi valde att utgå från Blennbergers nyckeluttryck, eftersom etik i bemötande är en viktig komponent samt att uttrycken beskrivs empirinära. Blennbergers förklaringar till uttrycken stämmer till stor del in i vad hemtjänstmottagarna uttrycker om bemötande, t.ex. respekt och empati.

Forskningscirkel med personal

Vid forskningscirkeln med personal har temana diskuterats, bland annat utifrån följande frågor: *Vad kan du påverka själv? Vad kan arbetslaget göra? Vad kan enheten göra?* Frågorna syftade till att resultat från diskussionen skulle kunna användas för reflektion och utveckling av det dagliga arbetet och kommer att användas vid samtliga teman när arbetet fortskrider.

Inom temat önskat arbetssätt sorterades utsagor, som förändrat arbetssätt "då och nu", helhetssyn, tid för reflektion, mående, tillit, trivsel, att alltid veta vad man ska göra och hur, förebyggande och inklämmande arbetssätt, kontinuitet, sätta ord på magkänsla, vara närvarande "här och nu". Utsagorna utvecklades och diskussionen fördjupades kopplat till den forskning som presenterades vid kommande tillfällen.

Reflektion var en utsaga inom temat önskat arbetssätt, som diskuterades utifrån forskning och andra kunskapskällor (Blennberger 2016; Cajvert 2016; Bergstrand & Hermansson 1998; SoU 2017:21). Reflektion ger ett förhållningssätt både till sitt yrke och till den konkreta situationen samt är grunden i ett professionellt förhållningssätt. Det skapar därmed förutsättningar för att genomföra arbetet med en god kvalitet. Genom reflektion kommer egna värderingar och attityder fram (jfr Cajvert 2016). Personalen åskådliggör detta så här:

Första steget i reflektion är att våga se sig själv. Det är ofta det som är svårast och det som väcker mest motstånd.

Personalen beskriver att det är mycket viktigt att reflektera över sitt arbete, eftersom det oftast är ett ensamarbete. Reflektion sker ofta i två steg (jfr Schön 1983) – reflektera över en handling när den sker samt i efterhand över handlandet och resultatet av den. Personalen beskriver hur de tolkar de två stegen i reflektion så här:

Reflektera över en handling när den sker kan man göra i den egna arbetsgruppen. Reflektera i efterhand över handlandet och resultat av det kan vara svårt att göra i den egna arbetsgruppen. Då behövs ofta en grupp med annan personal från andra grupper. De kan se saken från en annan sida och man kan få en lösning på ett problem som man haft under längre tid.

Reflektion tillsammans med andra kan göra att man ser svårigheter och problem från ett annat perspektiv och kanske kan hitta nya lösningar. Gruppen lyfter också att det kan vara svårt för nyanställda att reflektera tillsammans med andra och att det till en början behöver finnas någon som stödjer eller leder reflektionstillfällena. Detta bekräftas av Bie (2009) som menar att reflektion är krävande, arbetsamt och det är svårt att reflektera ensam.

Vid tillfälle fem med personalen genomfördes en utvärdering av vad forskningscirkelarna hade inneburit för deltagarna. De beskrev att diskussionen i forskningscirkelarna har lett till att de reflekterar mer över saker som händer ute hos hemtjänstmottagarna. En personal berättar om att hen reflekterat mycket över sitt eget arbetssätt och hur hen kan bli så bra som möjligt och skapa kvalitet för hemtjänst-mottagaren. Hen beskriver sig ha växt som person och blivit tydligare med att visa hemtjänstmottagaren att ”jag är här för din skull och jag ska göra så bra som möjligt”.

Personalen önskar fortsätta med forskningscirkeln och vill då bland annat fokusera på frågor som har ett teoretiskt perspektiv. Forskarna tolkar detta som att det krävs att deltagarna träffas vid ett flertal tillfällen och får en tillit till forskarna innan man kan lyfta alla tankar. Önskemålet från personalen visar att metoden forskningscirkel har uppfyllt ett av sina syften, nämligen att även andra deltagare än forskarna i en forskningscirkel kan komma med teoretiska bidrag. Vid utvärderingstillfället ställde personalen frågan till forskarna om forskningscirkelarna gett oss en ökad förståelse för vad kvalitet innebär i hemtjänsten. Detta är ett konkret exempel på reflektion över den gemensamma kunskapsbildningen.

Personalen säger sig vilja sprida sina tankar och erfarenheter från forskningscirkeln till hela sin arbetsgrupp för att kunna utveckla verksamheten. Om kunskap och erfarenheter från forskningscirkeln kan spridas till övrig personal hade det varit en stor vinst för verksamheten och forskningscirkelns resultat kommer att kunna medföra förändringar som är gynnsamt för en högre kvalitet. En sådan utveckling tyder på en stabil och robust process som kan skapa förutsättningar för hållbar kunskap som kan komma alla till del (jfr Lindhult 2008).

Diskussion

Diskussionen inleds med ett avsnitt som behandlar kritiska överväganden om forskningscirkeln som metod och avsnittet avslutas med användbarheten av denna typ av forskningsmetod.

Forskningscirkel som metod för att undersöka kvalitet i hemtjänst

Forskning om metodologin i forskningscirkeln är begränsad enligt Löfqvist m.fl. (2019). Dock används forskningscirkel som metod inom olika FoU-enheter och forskningscentra. Vi valde den här metoden eftersom vi ville ha en dialog om begreppet kvalitet och få mer kvalitativa data.

Hemtjänstmottagare, personal och forskare har alla deltagit i forskningscirkelarna. Alla deltagare har varit en resurs och har på olika sätt bidragit till den gemensamma kunskapsbildningen och förståelsen av vad kvalitet i hemtjänsten kan innebära.

Forskarna har bidragit med teoretiska vinklingar och övriga deltagare har bidragit med erfarenhetsbaserad kunskap. Det har medfört en gemensam kunskapsbildning där alla har kommit till tals och varit grunden för den producerade kunskapen (se Holmstrand 2008). Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att deltagarna valdes ut av chef och kontaktman, vilket kan ha haft betydelse för vilka uppfattningar som kom fram och vilka diskussioner som fördes.

En faktor som kan påverka resultatet är att det var vi som valde ut de teoretiska vinklingar som presenterades och diskuterades. Vi har haft tolkningsföreträdare när det gäller urval för presentation i den här artikeln, vilket kan ses som en brist i den demokratiska processen.

Begrepp som validitet och reliabilitet är något som även forskare inom deltagarbaserad forskning försöker förhålla sig till. Dock inte i den traditionella meningen av begreppens betydelse (se Lindhult 2008; Eikeland 2006). En forskningscirkel är svår att reproducera, eftersom den bygger på en process mellan forskare och övriga deltagare. Det gemensamma kunskapandet i en forskningscirkel följer inte heller en i förväg planerad väg, vilket kräver en flexibilitet hos forskarna. Genom att resultaten (både från grupperna och från aktuell forskning/andra kunskapskällor) återkopplats löpande, både skriftligt och muntligt, till samtliga deltagare i respektive grupp och dessa data har bearbetats tillsammans, ser vi en öppenhet i forskningsprocessen. Vår ambition är att i artikeln på ett systematiskt sätt beskriva hur arbetet i forskningscirkeln har påverkat genomförandet. Personalen beskriver att de reflektioner som görs i forskningscirkeln även påverkar de handlingar de utför, vilket skapar en trovärdighet i det gemensamma kunskapandet.

Att använda forskningscirkeln som metod och därigenom fördjupa kunskapen om kvalitet i hemtjänsten kan ses som en demokratisk arena (jfr Larsson & Wistus 2014), eftersom kunskap har kunnat produceras med hjälp av flera röster och perspektiv än andra kunskapsproducerande metoder. Uttrycket att vara en "kritisk vän" kan användas i sammanhanget, eftersom alla i gruppen delar sina erfarenheter och får dem värderade av andra. Det innebär att alla deltagarna i forskningscirkeln kan uppnå en högre grad av kunskapsmässig förståelse genom att kunskaperna ibland ifrågasätts när perspektiv möts. Forskningscirkeln har inneburit en möjlighet för deltagarna att lyfta olika perspektiv och lära av varandra. Önskemålet från "personalcirkeln" om att övrig personal också skulle behöva få ta del av cirkelns resultat visar på att det som diskuterats varit värdefullt och att fler skulle få möjlighet att delta i liknande sammanhang.

Alla deltagare har fått utrymme och vi har beaktat synpunkter som kommit fram under forskningscirkelarna, vilket är en förutsättning för en demokratisk dialog där den teoretiska kunskap som forskarna bidragit med har blandats med den erfarenhetsbaserade kunskapen (jfr Holmstrand 2008). Vi har även bjudit in de "tystare" deltagarna i samtalet genom att ställa frågor om deras synpunkter. Vi kan också konstatera att

samtliga deltagare deltar mer i diskussionen ju fler gånger vi har träffats. Det är dock svårt att säkerställa att alla uppfattningar hos deltagarna har kommit fram. Det har inte varit möjligt att helt ta bort maktrelationen mellan forskare och övriga cirkeldeltagare. Till exempel har vi haft mer tid avsatt och därmed kunnat förbereda oss inför forskningscirkelarna på ett annat sätt än övriga deltagare. Däremot har de presentationer av forskning och andra kunskapskällor som förts fram inte stått oemotsagda utan deltagarna har ifrågasatt men också bekräftat den forskning som finns inom området. Att arbeta tillsammans i en grupp kan enligt Veroff och DiStefano (2002) minska utsattheten hos en individ när deltagarna kan få stöd av varandra.

Forskarnas ansvar i en forskningscirkel är att bidra med forskning och annat teoretiskt material (jfr Andersson 2007). Här ser vi att det under forskningscirkelns gång har skett en utveckling genom att även övriga deltagare ger förslag till teoretiska vinklingar. Detta bidrag skulle eventuellt ha blivit större om forskarna på ett tydligare sätt uppmuntrat till att alla kan bidra med material till forskningscirkeln. En ömsesidig respekt för varandras kunskap har dock genomsyrat samtalen och det har skapats möjlighet för en demokratisk kunskapsbildning. Kunskapsutvecklingen genom forskningscirkelarna har gett ett mervärde för förståelsen av vad som kan beskrivas som kvalitet i hemtjänst. En lärdom som bekräftats och fördjupats är att kvalitet är något som är individuellt och inte kan generaliseras, utan varje individ kan ha olika uppfattningar om vad som är kvalitet just för denne. Vi kan också se att kvalitet i hemtjänst har liknande dimensioner fast ur olika perspektiv, till exempel tar hemtjänstmottagarna upp att insatserna sker i deras "hem" samtidigt som personalen beskrivit platsen som sin arbetsplats. Ett exempel på när det krockar är när material som personalen måste använda tar stora utrymmen hemma hos hemtjänstmottagarna. En hemtjänstmottagare beskriver detta så här:

Det blir mycket engångsartiklar (förkläde, handskar, munskydd m.m.) som tar plats och det blir fullt på hatthyllan. Det känns lite tråkigt och speciellt när man ska ha gäster. Undrar om de tänker på hur de själva skulle vilja ha det hemma hos sig? Det ska vara en rättighet att tala om hur jag vill ha det här hemma. Samtidigt så förstår man att det behövs utrymme för engångsartiklarna, men lite trist med alla grejor.

En fortsättning på forskningscirkelarna är att kunna föra samman de båda grupperna i en cirkel där både hemtjänstmottagare och personal gemensamt kan diskutera det som de två grupperna kommit fram till. Löfqvist m.fl. (2019) menar att det är en fördel om gruppen inte är för diversifierad och har alltför olika perspektiv, men vi har en förhoppning om att genom sammanförande av de båda forskningscirkelarna kan den gemensamma kunskapsbildningen utvecklas genom att de olika perspektiven möts.

En lärdom är att om en motsvarande forskningscirkel ska genomföras behöver tid avsättas för att deltagarna ska kunna träffas för att söka material och diskutera mellan cirkeltillfällena. Detta beskrevs också av personalen som ansåg att processen hade kunnat komma ännu längre om de hade haft möjlighet att diskutera och bearbeta materialet från forskningscirkelarna mellan cirkelträffarna.

I forskningscirkel med äldre personer har vi uppmärksammat att det behövs mer tid för att diskutera olika perspektiv och att det är bättre att dela upp områden som ska presenteras och diskuteras på flera cirkeltillfällen. Vid ett tillfälle uppmärksammades av övriga deltagare att forskarnas presentation gick alldeles för fort fram och vi fick då dela upp den i flera delar.

I en deltagarbaserad forskning ställs andra krav på forskaren än i traditionell forskning. Forskarens insatser i en forskningscirkel består av flera delar: att vara cirkelledare innebär förutom praktiska delar även att dokumentera vad som sägs, återkoppla dokumentation, ta fram forskning och andra kunskapskällor kopplat till olika teman samt att vara lyhörd inför övriga deltagares synpunkter. Som forskare är du även deltagare i forskningscirkeln och det är viktigt att övriga deltagare känner sig involverade under hela processen och att forskarna inte forcerar arbetet. Det krävs en viss flexibilitet av forskaren, eftersom en demokratisk kunskapsprocess inte går att planera i förväg.

Forskningscirkelns användbarhet

Sammanfattningsvis kan konstateras att forskningscirkel är en metod som kan vara användbar för att fördjupa förståelsen för vad komplexa begrepp som kvalitet kan innebära inom hemtjänst. Metoden kan också skapa en möjlighet till reflektion för samtliga deltagare. Forskningscirkeln visar hur interaktionen i en grupp kan användas för att få en djupare förståelse för komplexa begrepp och för kvalitativa faktorer. Resultaten kan användas för fortsatt forskning, men också för att utveckla kvaliteten i verksamheten. Här ser vi att metoden forskningscirkel kan tillgodose både forskning och verksamhetsutveckling genom återkopplingen av resultaten. Att delta i metoden forskningscirkel kan skapa förutsättningar för ett organisatoriskt lärande och i sin förlängning bidra till ökad kvalitet i hemtjänsten.

Referenser

- Aagaard Nielsen, K. & Svensson, L. (2006). A framework for the book. I: K. Aagaard Nielsen & L. Svensson (red.), *Action and interactive research: beyond practice and theory*. Shaker Publishing.
- Andersson, F. (2006). Man har ju tystnadsplikt: om forskningsetiska frågor i en forskningscirkel. I: B. Wingård (red.), *Livslång nyfikenhet: en vänbok till Gunilla Härnsten*. HLS Förlag.
- Andersson, F. (2007). *Att utmana erfarenheter: kunskapsutveckling i en forskningscirkel*. Doktorsavhandling i pedagogik, Stockholms universitet.
- Bergstrand, B-O. & Hermansson, J-Å. (1998). *Att bygga kvalitetssystem: handbok i praktiskt kvalitetsarbete*. Kommunlitteratur.
- Bie, K. (2009). *Reflektionshandboken*. Gleerups.
- Blennerger, E. (2016). Etik för socialt arbete. I: A. Meeuwisse, H. Swärd, S. Sunesson & M. Knutagård (red.), *Socialt arbete: en grundbok*. Natur & Kultur.
- Cajvert, L. (2016). *Studenthandledning under verksamhetsförlagd utbildning*. Studentlitteratur.
- Eikeland, O. (2006). The validity of action research-validity in action research. I: K. Aagaard Nielsen & L. Svensson (red.), *Action research and interactive research: beyond practice and theory*. Shaker Publishing.
- Graneheim, U. H. & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), 105–112.
- Gunnarsson, E. (2006). The snake and the apple in the common paradise. I: K. Aagaard Nielsen & L. Svensson (red.), *Action and interactive research: beyond practice and theory*. Shaker Publishing.
- Holmstrand, L. (2008). Forskningscirklar: ett sätt att demokratisera kunskapsbildning? I: B. Johannisson, E. Gunnarsson & T. Stjernberg (red.), *Gemensamt kunskapande: den interaktiva forskningens praktik*. Växjö University Press.
- Holmstrand, L. & Härnsten, G. (2003). *Förutsättningar för forskningscirklar i skolan*. Myndigheten för skolutveckling.
- Holmstrand, L. & Härnsten, G. (2022). Forskningscirklar: ett svenskt bidrag till PAR-familjen. I: E. Bergdahl & F. Andersson (red.), *Deltagarbaserad aktionsforskning: tillsammans för kunskap, lärande och förändring*. Studentlitteratur.
- Härnsten, G. (2001). *Kunskapsmöten i skolvärlden: exempel från tre forskningscirklar*. Skolverket.
- Karlton, A. (2007). *Forskarstött förändringsarbete i själva verket: att förbättra arbetssituationen för 15 000 brevbärare*. Doktorsavhandling nr 1122, Avdelningen för industriell arbetsvetenskap, Institutionen för ekonomisk och industriell utveckling, Linköpings universitet.
- Lahdenperä, P. (2014). Forskningscirkeln: en mötesplats för samproduktion. I: *Forskningscirkel som samproducerande kunskapsprojekt: vetenskaplig kvalitet och stötestenar*. Mälardalen Studies in Educational Sciences 14. Mälardalens högskola.
- Larsson, A-C. (2007). *Empowermentprocesser: ett sätt att öka långtidssjukskrivna kvinnors resurser?* Avhandling, IBL, Linköpings universitet.
- Larsson, A-C. & Wistus, S. (2014). Empowering dialogues: a method for democratic knowledge and social change? I: E. Gunnarsson, B. Steen Nielsen & K. Aagaard Nielsen (red.), *Action research for democracy*. Routledge.
- Lindhult, E. (2008). Att bedöma och uppnå kvalitet i interaktiv forskning. I: B. Johannisson, E. Gunnarsson & T. Stjernberg (red.), *Gemensamt kunskapande: den interaktiva forskningens praktik*. Växjö University Press.
- Lindhult, E. (2020). *Democratic dialogue as leading element in action research*. Paper to European Academy of Management, Dublin, 4–6 december, 2020.

- Lukkarinen Kvist, M. (2006). "Hon skriver om oss". I: A-L Närvänen & E. Näsman. (red), *Etik i forskningens vardag*. Arbetsrapport från Tema Ä; 2006:1. Linköpings universitet.
- Lundberg, S. (2022). Rekrytera och behålla personal i den kommunala äldreomsorgen under covid-19. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 28(4), 455–475.
- Lundmark, E. (2006). Forskningscirkel kring "het gröt". I: B. Wingård (red.), *Livslång nyfikenhet: en vänbok till Gunilla Härnsten*. HLS Förlag.
- Löfqvist, C., Månsson Lexell, E., Nilsson, M. H. & Iwarsson, S. (2019). Exploration of the research circle methodology for user involvement in research on home and health dynamics in old age. *Journal of Housing For the Elderly*, 33(2), 85–102.
- Mahrs Träff, A., Abramsson, M. & Cedersund, E. (2018). Fysisk aktivitet för äldre på särskilda boenden: om inställningar och handlande i svensk äldreomsorg. *Tidskrift för Omsorgsforskning*, 2(4), 164–176.
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: how professionals think in action*. Temple Smith.
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlagen* SoL.
- SFS 2003:460. *Lag om etikprövning av forskning som avser människor*. lagboken.se
- Socialstyrelsen (2021). *Vård och omsorg för äldre: lägesrapport 2021*.
- SOSFS 2011:9. *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete*. socialstyrelsen.se)
- SOU 2017:21. *Läs mig! Nationell kvalitetsplan för vård och omsorg om äldre personer: del 1: betänkande av Utredningen om nationell kvalitetsplan för äldreomsorgen*. Statens offentliga utredningar.
- Starrin, B (2007). Empowerment som forskningsstrategi: exemplet deltagarbaserad forskning. I: O. P. Askheim & B. Starrin (red.), *Empowerment i teori och praktik*. Gleerups.
- Svensson, L., Brulin, G., Ellström, P-E. & Widegren, Ö. (2002). *Interaktiv forskning: för utveckling av teori och praktik*. Arbetslivsinstitutet.
- Szebehely, M., Stranz, A. & Strandell, R. (2017). *Vem ska arbeta i framtidens äldreomsorg?* Arbetsrapport, Institutionen för socialt arbete, Socialhögskolan, Stockholms universitet.
- Veroff, J. & DiStefano, A. (2002). Researching across difference: a reprise. *American Behavioral Scientist*, 45(8), 1297–130.
- VON 2020/0181. *Olika perspektiv på kvalitet i hemtjänst*. Norrköpings kommun.